

ЧОВЕШКАТА УЯЗВИМОСТ И СОЦИАЛНО-ПОЛИТИЧЕСКИТЕ КОНТЕКСТИ¹

Keywords: human vulnerability, war, structural violence, identity, recognition, postcolonialism

Abstract: This article examines human vulnerability in relation to the changing socio-political context of the contemporary world, resulting from the undermining of the established international order in recent decades as a result of Russia's large-scale war against Ukraine, military actions in explosive areas such as the Middle East, and the hybrid warfare that dictatorial regimes and terrorist organizations are waging against the free world. The poles of confrontation are outlined, broadly labelled as the global ghetto versus the global city. The second part presents the two largely contradictory discourses - modern and postmodern - within which human vulnerability in the Western world is thematized. Several themes of the discourse critical of modernity are presented, such as 'structural violence'; the specific identity of minority groups and the demand for specific rights; and postcolonialism and anti-colonialism, which require policies that contradict those derived from the modern discourse and promote ghettoization both within individual societies and in the world. The hypothesis proposed in this article is that war, especially open war, clarifies dividing lines and challenges a rethinking of emphases in defining human vulnerability.

Човешката уязвимост, въпреки че в някои от своите проявления е очевидна във всекидневието, се е дефинирала и продължава да се дефинира на най-общо равнище във философията като се изследва от различни гледни точки: антропологична, етическа, епистемологична. В тази статия бих искала да се съсредоточа върху човешката уязвимост от гледна точка на социалната и политическата философия. Тя произтича от „условието за множественост“ на човешката ситуация, от „факта че хората, а не Човекът живеят на земята и обитават света“ (Арент, 1997: 31). Според Х. Арент това е необходимото и дори пораждащото условие за политическия живот, доколкото изисква съгласие между хората. Съгласието, от което изхожда Арент, обаче предполага първоначално разногласие или при други автори дори изначален конфликт. Когато хората се възприемат като свободни и равни, то преди да е постигнато съгласие между тях, всеки има право на всичко, което от своя страна води до „война на всички против всички“ (Хобс, 1970: 134).

Дефинирането на човешката уязвимост в интелектуален (светогледен) контекст, в който философията играе основна роля поне що се отнася до европейската цивилизация, протича в неразривна връзка със социално-политическия контекст. Независимо от тази взаимовръзка тук

¹ Статията вече е публикувана в „Български философски преглед“ бр. 13, 2023 г.

двата контекста или двете сфери се разглеждат като различни една от друга, а не в марксистки стил като снемачи се в някаква обществена практика, която обхваща и двете в неразчленимо единство. Марксисткият подход, следван и до днес от множество теории, имащи своя произход в критическото мислене, струва ми се не е подходящ за анализ на реално случващото се. Той може да бъде валиден в света на изкуството или само при най-висока степен на абстракция във *vita contemplativa*, ако трябва отново да си послужи с израза на Арент, и то когато философът (в случая с критическото мислене) съзрява само собствените си predispozicii относно устройството на социално-политическия свят, възприеман като конститутивен елемент на действителността изобщо. Другият възможен резултат от подхода, при който не се разграничава теория (интелектуален контекст) и практика (социално-политически контекст), субект и обект или се отрича формалната логика, е примитивизиране, невъзможност за какъвто и да било анализ или рационално познание и потъване в синкретичността на непосредствените преживявания. Днес първият от резултатите на критическия подход може да се види в работите на много интелектуалци, докато вторият е характерен за потънали в невежество маси навсякъде по света.

До началото на модерната епоха взаимовръзката между интелектуален и социално-политически контекст не е така видима, защото промените в първия много бавно, с течение на десетилетия и столетия, достигат до съзнанието на елитите, променят институциите и още по-бавно навлизат в масовите възприятия. Влиянието на социално-политическия контекст върху интелектуалния в традиционното общество също е слабо забележимо, защото промените в първия са по-бавни и незначителни от гледна точка на социалните условия за човешкото съществуване. От началото на модерната епоха тези взаимни влияния все повече се ускоряват, като днес промените в дефинирането на човешката уязвимост в интелектуалната сфера и преди всичко във философията много бързо, в течение вече дори не на десетилетия, а на години, водят до промени в политиките за превенция. Обратното влияние на социално-политическия контекст върху интелектуалния става видимо не толкова при относително спокойно състояние, колкото при драматични и неочаквани промени.

Какви са измененията в съвременния социално-политически контекст?

Въпреки вещанията на някои философи (Агамбен и др.), Covid пандемията не се оказва фактор, драматично променящ съвременния социално-политически и идеен контекст в западния свят. Тя ни припомни позабравени аспекти на човешката уязвимост, за справяне с които се приложиха класически политики (карантина, ваксинация) и то като временни мерки, които се отнасят до общата им задължителност. Социално-политическият контекст обаче е на път да се промени значително по друга причина, също толкова архаична като заразните болести –

войната. Тя връща на дневен ред друг тип човешка уязвимост – заплахата от масови, организирани, насилствени действие от страна на едни хора по отношение на други.

Международният ред, който в продължение на около осем десетилетия след II Световна война гарантираше относително мирното съществуване на света или поне на Западния свят, днес е изправен пред екзистенциални предизвикателства. След края на Студената война и блоковото противопоставяне изглеждаше, че глобализацията и икономическото взаимообвързване ще направи военната агресия неизгодна, т.е. ирационална. Логиката, характерна за homo oeconomicus и за съответните теории на рационалния избор обаче в политически план е валидна само за свободните, отворени общества и техните икономически и политически елити. Положението на последните в обществото зависи, при условията на конкуренция между тях, повече от резултатите на дейността им, отколкото от способността да потискат или манипулират управляваните. Това е логика валидна за либерално-демократичните режими, в които насилието от страна на държавата по отношение на гражданите се възприема с особена чувствителност и се прилага рядко в изключителни случаи. В авторитарните режими, които през последното десетилетие се разширяваха и втвърдяваха, напротив, властта и положението на елитите често се укрепва именно чрез „сплотяване около флага“ в агресивни войни, когато възможностите за икономическо развитие и благоденствие са проиграни по едни или други причини (Русия) или са се изчерпили в рамките на определен социално-политически модел (Китай). Оставям на страна маниакалните фантазии от всякакъв вид, които лидерите и елитите развиват при дългогодишна безконтролна власт особено в така наречените персоналистки автокрации. В този смисъл агресивната, завоевателна война, която изглежда толкова ирационална в днешния либерално-демократичния свят, е напълно рационално средство с оглед на целта да се опази на всяка цена властта на върхушката/лидера в недемократичните режими. Още повече, че насилието вътре в страната при такива режими, се прилага широко, а репресиите се оправдават със злите кроежи на външния враг. Същата логика, съпроводена с голяма доза религиозен фанатизъм, важи и за недържавни или квазидържавни образувания като Ислямска държава или управлението на Хамас в ивицата Газа, например.

Едно от съществени изменения в социално-политическия контекст, които допринасят за днешните заплахи за световния ред е, казано най-общо, завръщането на геополитиката от XIX в., т.е. на идеята за контрол върху територии, която се опитват да разиграват някои актори на световната сцена (Русия). Геополитиката измества глобализацията, в която значимостта се определя от възможността за участие и контрол върху потоци (финансови, търговски, енергийни, технологични и т.н.). Прекрояването на световния ред до сега винаги е ставало след войни, през XX в. след две световни горещи и една трета студена война. Вероятно след време

ще бъде намерено точно наименование на това, което виждаме днес като връх на айсберг, а именно: завръщането на мащабните горещи войни, заплашващи да станат световни, при наличието на оръжия, способни да унищожат, ако не цялото, то по-голямата част от човечеството. За сега бих се присъединила към наименованието давано от редица анализатори (А. Пионтковски, Ст. Белковски и др.) – Четвърта световна хибридна война, в която открити военни действия се прилагат съвместно с усъвършенствани техники за вътрешна дестабилизация на противника и неговите съюзи. За нейно начало може да се смята завладяването на Крим от Русия през 2014 г. и по-късно на части от Домбас в Украйна. В момента наблюдаваме горещите проявления на тази световна война – с нахлуването на Русия в Украйна през 2022 г. и най-разрушителните военни действия в Европа след II Световна, както и непосредствената заплаха от пълномащабна война в Близкия Изток, след нападението на Хамас срещу Израел. В Далечния Изток нарастващите геополитически претенции на Китай и ядрените амбиции на Северна Корея също представляват източник на напрежение. В западното полукълбо венецуелският диктаторски режим по примера на Русия обяви след референдум, проведен в самата Венецуела, анексията на територии от съседна Гвиана, богати на природни ресурси. Международните организации, призвани да защитават международния ред и международното право, все по-често се оказват блокирани или неефективни при решаването на подобни конфликти.

По отношение на Западния свят хибридната война се води чрез усиление от социалните мрежи пропаганда и дезинформация, способни да превърнат много от неговите граждани в „полезни идиоти“, корумпиране на части от публичните елити (политици, журналисти, лидери на общественото мнение), диверсионни акции, кибератаки, подклаждане на всевъзможни разделения и противопоставяния в демократичните общества, насърчаване на терористични актове. Част от инструментите на хибридната война, които прилага Русия, са енергийният, продоволственият и ядреният шантаж, които за момента изглеждат обезсилени, поне до известна степен. Към арсенала на световната хибридна война принадлежат и превратите в нестабилни държави в Централна Африка с помощта на чужда военна сила като така наречената „частна“ военна компания „Вагнер“; разпалване на замразени конфликти (в Нагорни Карабах между Армения и Азербайджан, между Косово и Сърбия) или създаване на измислени конфликти (между България и Северна Македония), активизиране на терористични групи (Хамас, Хизбула), които да взривяват всеки опит за нормализация в райони със сложна историческа съдба като Близкия Изток. Декларираната цел на тази хибридна война е създаване на многополюсен свят, което е противоречие в определението, защото полюсите винаги са само два (Тодоров, 2023: 185-201) и прекрояване на „американоцентричния свят“. Целта с

други думи е насилствено разделяне на сферите на влияние между няколко големи държави, без оглед на избора, който правят по-малките или средните държави.

За сега на хоризонта не се очертава никакъв полицентричен свят, но междинната цел – създаване на хаос в международния ред и по възможност в страните с либерална демокрация – изглежда донякъде постижима. Особеност на сегашната ситуация е демонстративното и нагло погазване на всякакви международни норми и принципи на хуманността, към които поне привидно са се опитвали да се придържат всички значими играчи, дори по време на Студената война. Това делегитимира самата идея за норми и легитимира силовите подходи, създавайки впечатление за безнаказаност на насилието. В случая политиката на Путинова Русия играе по-скоро ролята на пусков механизъм, ролята на Пандора. Когато световната общност не е в състояние или не желае да затвори бързо онази „кутия“, от която използва хаоса с всичките му злини, многобройни актори (държавни и недържавни), виждащи в него своя шанс, са склонни да се включат в играта. Няма скоро да разберем със сигурност, дали те или някои от тях са били специално подтиквани и подпомагани или едва в последствие, откривайки общността на интересите си и най-вече общия си враг – Западния свят с неговия либерално-демократичен модел – са започнали да си сътрудничат.

Какви промени в социалната, икономическата и политическа сфера предвещава подкопаването на съществуващия международен ред? Струва ми се, че за относително дълго време ще трябва да се сбогуваме със света на глобализацията, ръководен от идеала за свободно движение на стоки, капитали, идеи, знания и технологии, както и с по-значимата роля на икономиката по отношение на политиката. Както е добре известно между идеалите и тяхната реализация винаги има несъответствие, затова нещата в социално-политическата област се познават винаги и само в сравнение. От тази гледна точка светът струва ми се ще стане много по-затворен и то не по границите на отделни държави, а по границите на блокове и то най-вероятно около два полюса, доколкото Русия, главната радетелка за „многополюсен свят“, пред очите ни се превръща в сателит на Китай в икономическо отношение, поради санкциите, но и заради собствената си икономическа политика след началото на войната срещу Украйна.

Различни анализатори предлагат различни наименования на тези полюси – глобалният Юг или „дълбинното човечество“ срещу глобалния Запад (Иг. Яковенко); диктатури срещу демокрации, варварство срещу цивилизация; глобалното село срещу глобалния град (Д. Орешкин). Ако трябва да се опишат полюсите в същия обобщаващ вид и образен стил, по-подходящо ми се струва да се каже: глобалното гетото срещу глобалния град. Разликата между града и гетото е, че животът в града се подчинява на правила, валидни за всички, които повечето хора доброволно приемат и в създаването, на които могат да участват пряко или

косвено. За разлика от селото, където също има правила, но традиционни и обичайни, в гетото се разпорежда силата, а правилата от какъвто и да било вид са заменени от произвол на силния, непознаващ никакви граници. В този смисъл появата на гетото представлява една вторична варваризация. Гетото не развива понятие за право. Има и една друга съществена разлика, която за настоящия контекст е много важна. Западната цивилизация („градът“) се ръководи от хуманистични принципи, сред които на първо място е ценността на човешкия живот и човешкото достойнство, а насилието като средство за решаване на конфликти се отхвърля. Гетото от своя страна представлява „некропространство“ (А. Мбембе), в което човешкият живот и достойнство не представляват ценност, а насилието е всекидневие или най-малкото се оправдава и възприема като легитимно средство за решаване на конфликти.

В западните общества цялото социално-политическо устройство служи за предотвратяване или намаляване на най-застрашителната човека уязвимост – възможността за загуба на живота и свободата. Тази цел е толкова саморазбираща се и очевидна, че дори рядко се дискутира, освен в кризисни ситуации (кризи със заложници, терористични актове, големи катастрофи от всякакъв вид). В диктатурите и особено в съвременните неидеологични диктатури, напротив, върховната ценност е опазването на властта, а на човешкия живот се гледа като на разходен материал за постигането на тази цел. Ограничаване на уязвимостта на властта, а не на хората е императивът, на който те се подчиняват. По тази причина гетото е много по-склонно към започване на агресивни действия – войни и терористични нападения. При това загрижеността на цивилизования свят за човешкия живот се вижда като най-голямата му слабост и се използва при всеки удобен случай, за да му се нанесе поражение.² Винаги е имало места, отговарящи повече или по-малко на описаните характеристики на гетото, които са оставали до голяма степен изолирани било вътре в отделните общества, било в света (Северна Корея). Разликата днес може да се търси по две направления: 1. Понеже сме живели няколко десетилетия в условия на глобализация, засилваща и уплътняваща социалните връзки от всякакъв вид, в момента изолирането на такива места е много трудно. Интернет е достъпен за всички, държави с деклариран агресивни намерения са на път да се сдобият с опасни оръжия или вече са го направили, а икономическите санкции срещу Русия и Иран например, са далеч от желаните резултати. 2. Днес сме свидетели на целенасочено усилие произволът и

² Като илюстрация може да се посочи един от лозунгите на ислямските терористи, който е валиден не само за тях: „Вие обичате живота. Ние обичаме смъртта.“; избиването на мирни граждани с преднамерена, показна жестокост и отвлечане като заложници на безпомощни хора – от бебета до старици – при нападението на Хамас срещу Израел на 07.10.2023 г. или готовността на Русия да жертва хиляди мирни граждани при бомбардировки и ракетни обстрели първо в Сирия, а днес в Украйна или собствените си военнорслужещи в така наречените „месни щурмове“ из фронтовете в Украйна, следвайки „мъдростта“, приписвана на маршал Г. Жуков – „Жените ще народят нови“.

неспазването на никакви правила да се разпростре и извън гетото и това е една от целите на хибридната война. До скоро към управляваните по принципа на гетото се отнасяха слаборазвити и главно провалени държави. Днес гетото постепенно поглъща в своето благо и значими държави, превръщащи се пред очите ни в персоналистки диктатури без идеология (Русия), нестабилни и провалени държави, както и отделни, разширяващи се по различни причини, гетоизирани райони от това, което нарекох условно „глобален град“. Голямата опасност се състои във взаимното усилване на тези две части на гетото (вътрешната и световната), те влизат в резонанс, който заплашва да разруши цивилизования свят.

Как този променен обществено-политически контекст би могъл да повлияе върху преосмисляне на акцентите при размишленията за човешката уязвимост в съвременния либерално-демократичен свят? В света на диктатурите, както стана ясно, други уязвимости са на дневен ред.

Акцентите в дефинирането на човешката уязвимост и тяхното преосмисляне

През последните десетилетия дефинирането на човешката уязвимост в западния свят протича в рамките на два до голяма степен противоречащи си дискурса: единият *модерен*, според който са конструирани правния, политически и икономически ред на съвременния западен свят, а другият най-общо казано *постмодерен* или критичен към модерността и просвещенските идеали, развиван в някои философски концепции, упражняващи силно влияние върху университетското образование в сферата на социалните и хуманитарни науки и от там върху цялото образование и публичността.

В рамките на първия (*модерния*) дискурс срещу възможностите за накърняване на човешкото достойнство и права, схващани като индивидуални, се изправят, усъвършенстваните през последните две столетия механизми на правовата държава. Срещу заплахите от крайна бедност и изключване от обществото действат мерките на социалната държава. Външната сигурност се гарантира на първо място от създаването на международен ред, подчинен на международно право или най-малкото при спазване на някакви, признати от участниците в него, правила. По този начин са премахнати или ограничени голяма част от социално-политически обусловените уязвимости по отношение на непосредствените заплахи за живота, за свободата, за благоданствието. Гарантирана е степен на сигурност и предвидимост, която позволява да се търси удовлетворяване на друг вид по-високи потребности (по Маслоу), а вниманието да се насочи към други, незабелязани в този едър мащаб човешки уязвимости. Посочените до тук, обхванати от модерния интелектуален контекст, уязвимости са потенциално характерни за всеки – всеки има нужда от защита на правата си или гаранция за сигурността си. Известно изключение прави заплахата от мизерия, която е по-често срещана в определени

социални групи, но поради засилващите се възможности за социална мобилност, улеснявани от социалната държава, тя не се схваща като квази-природна или като неизменна съдба. Очертаната по-горе промяна в социално-политическия контекст заплашва да върне на дневен ред онези по-първични уязвимости, които смятахме за останали в миналото.

Търсенето на уязвимости в *постмодерния дискурс* е различно. Преди да се проследят конкретните му резултати на базата на няколко от неговите многобройни теми, е важно да се подчертае, че той е враждебен към модерността и идеите на Просвещението. Просвещението е обявено за „тоталитарно“ (Хоркхаймер и Адорно), а разумът, който заради самосъхранението на човека, става инструмент на господство не само върху природата, но и върху другите хора, и върху природното в самия човек, се схваща не като освобождаващ, а като заробващ. Това, което се възприема като прогрес, според ранната критическа теория, всъщност е регрес, а преклонението пред науката, фактите и формалната логика всъщност служи за утвърждаване на съществуващия социален свят, който критическите теоретици обявяват за несправедлив и едва ли не за най-лошия от всички възможни светове. Отгласи от тези основополагащи нагласи могат да се открият в голяма част от постмодерните концепции, работещи в традицията на критическото мислене.

Един от неговите наративи е този за „*структурното насилие*“. В желанието да се заклейми несправедливостта на съвременното (къснокапиталистическо) общество понятието „насилие“ се разширява неимоверно. С него се обозначават не само насилствени действия на хора или институции върху хора, а се твърди, че има безсубектно насилие или насилие без конкретен актор. Зад термина „структурно насилие“ стои представата, идваща още от Маркс, че насилието под формата на експлоатация се съдържа в самите обществени отношения на капитализма. Всяка несправедливост/неравенство Марксовите наследници обявяват за насилие, а толерантността, присъща на западното общество - за „репресивна“ (Маркузе), защото тя само прикривала експлоатацията чрез манипулации и индоктринация. Идеята за „структурно насилие“ в подобен тип критически теории се използва за легитимация на истинското насилие при съпротивата срещу възприеманото като несправедливо общество. Тя се използва за оправдаване на левия тероризъм през 70-те г. в Западна Европа, но и днес. Ако трябва да се опази цивилизования свят от реалното насилие и заплахи, произтичащи от променения социално-политически контекст, наративът, според който реалното насилие се оправдава с някакво „структурно насилие“, вероятно ще трябва да се преосмисли.

Дефинирането на уязвимости в постмодерен контекст върви по линия на откриването или конструирането според някакъв признак на все по-разнообразни групи, действително маргинализирани или обявени от самите им „откриватели“ за маргинални. Това са жените, расови, национални, религиозни или сексуални малцинства, хора, които според развиващите

съответните теории, в съвременния западен свят са уязвени в своята *идентичност*. Те са представени като жертва на несправедливи обществени отношения, доколкото формиращата идентичността им култура е виждана от мнозинството като непълноценна. Дали елементите пол, раса, етнос, религия и т.н. индивидите схващат като основополагащи за своята идентичност е под въпрос, доколкото идентичността съдържа и множество други компоненти, свързани с професия, местоживееене, стил на живот и пр. Според много социолози (У. Бек, А. Гидънс и др.) в съвременния свят идентичността става все по-малко предзададена (квази-природна) и все повече избрана. Подчертаването само на един елемент като основен е по-скоро с оглед на определено групообразуване за целите на теорията и нейното влияние, а не толкова иницирано от самите хора. Правят се опити този тип проблематика да се подведе под концепцията за правата. Всички документи, свързани с правата на човека, както и конституциите, в които те са записани, гарантират човешките права като индивидуални и универсални, независещи от раса, пол, религия, етнос и т.н. Теориите за групите с уязвена идентичност, обратно, настояват за признаването на групово-специфични права. Според защитниците на този тип права неотчитането на специфичната идентичност, формирана в съответните групи (която те по принцип признават за социално конструирана, но в случая представят като квази-природна) води до неравно признаване. Това накърнява по специфичен начин достойнството на техните представители и пречи на пълноценното им включване в обществото. Водещата ценност в случая не е както в класическия либерализъм *толерантността* към различието, а *признаване* на чуждата идентичност, която е била възприемана като малоценна, поради несправедливи обществени отношения (А. Хонет). Тук няма да се спирам подробно на всички теоретични проблеми, възникващи от тази концепция, ще отбележа само, че признаването, т.е. възприемането на чуждата идентичност, независимо каква е тя, като равноценна на собствената означава релативиране на последната, но странното е, че това се очаква не от малцинствените групи, за които тя се представя като квази-природна, а от мнозинството.

По-дълбоката философска основа за тези, в някои случаи изглеждащи като измислени от самите теории, проблеми се крие в традицията на социалната критика, тръгваща още от Маркс, и възприета с известни корекции от критическата теория. За Маркс както и за критическата теория задачата на философията не е да обяснява света, а да го променя (XI тезис за Фойербах) в посока премахване на експлоататорското според тях буржоазно общество. Така философът престава да бъде стремящ се към „свобода от ценности“ (М. Вебер) безпристрастен наблюдател и се превръща в „социален художник“ (К. Попър), който интерпретира света с определена политическа цел. След като работническата класа, на която е разчитал Маркс, е потънала в потребителските капани на капитализма и не се очаква да стане двигател на

социална революция, неговите наследници се опитват да открият други „унижени и оскърбени“ или да им внушат, че са такива, за да разрушат несправедливото общество. Тези групи би трябвало да са маргинални, невписани в обществената система, защото вписаните вече са развратени от нея, приели са я или поне някои от нейните компоненти. Много важен момент в този тип теории, за разлика от марксизма, е, че критиката се упражнява при отказ от позитивна утопия, от представа за това, как трябва да се постигне едно справедливо общество. Когато визията за бъдещето липсва или е максимално обобщена – опростено казано „ние сме за всичко хубаво (автономност, равенство, справедливост) и срещу всичко лошо (експлоатация, неравенство, потисничество)“ – то реален остава само разрушителния потенциал на теориите и съответните им политики.

Политиките, които се предлагат за преодоляване на специфичната уязвимост, свързана с идентичността са насърчаване на мултикултурализма, позитивна дискриминация, политическа коректност, „култура на отмяната“. Всяка една от тях, особено в по-крайните им форми, влиза в противоречие с установени принципи на модерното общество и права, защитаващи човека от уязвимости: мултикултурализмът противоречи на правата, възприемани като универсални, а последователното му налагане в много случаи води до образуване на онези вътрешни гета, за които стана дума по-горе; позитивната дискриминация е в противоречие с принципа за равенството на шансовете, въпреки, че се оправдава именно с него; прекаляването с политическата коректност не само влиза в конфликт със свободата на словото, но заплашва да умъртви езикът ни с бюрократични предписания и да въведе „новоговор“ по Оруел, а „културата на отмяната“ в много случаи не се различава от остракизма. Прилагането на подобни политики и особено тяхното радикализиране води до абсурдни и гротескни случаи, до стигматизиране на идентичността на мнозинството и влиза в остър конфликт с дискурса на модерността, в рамките на който съществуват повечето хора и институции в западния свят. Не е изненадващо, че този тип възгледи и политики разделят обществата по начин, облагодетелстващ именно крайните позиции, които в своята непримиримост разкъсват и разрушават социалната тъкан. Ако отчетем по-дълбоките им философски основания и имаме предвид, че позитивен проект липсва, ще трябва да заключим, че точно това е и целта. В същото време обаче разрушаването на себеразбирането и институциите на модерното общество създава благоприятна почва за използването на всички онези инструменти на хибридна война, за които вече стана дума.

Тук искам да обърна внимание и върху един друг наратив, който също се храни от идеята за невинната жертва и който сегашната социално-политическа ситуация вероятно ще ни принуди да преосмислим – т.н. *постколониализъм*, *антиколониализъм* и техните разновидности. В него отново се тематизира не индивидуалната човешка уязвимост, а

уязвеността и то изначална и трайна на определени общности, които са били в миналото обект на колониална зависимост. Според този тип теории, бившите колонии, макар да са се освободили политически преди десетилетия, все още са духовно колониализирани. За да се еманципират от това господство те трябва да променят знанието и културата, донесена от колонизаторите, т.е. трябва да се откажат от модернизацията по западен образец. Какво на практика следва от това? Към традиционната си култура в рамките на затворени общности те не могат да се върнат след столетия взаимодействие с модерния свят и десетилетия глобализация, дори да не са били сред най-активните участници в нея. Това, което им остава при отхвърляне на модернизацията е да потънат във варварство, да се превърнат в гето. Виждаме за съжаление как много бивши колонии, особено в Африка, вървят по този път, продължавайки да се смятат за жертва на жестоките колонизатори. Но постколониализма има и по-перфидни стратегии. Понеже между метрополиите и колониите е имало взаимно влияние, то за да се постигне освобождение от колониализма изобщо, е необходимо да се промени и знанието в метрополиите. В него трябва да се включи и опитът на колонизираните. Самите бивши колонизатори трябва непрекъснато да се чувстват виновни за състоянието на бившите си колонии и да се отнасят с разбиране към всичките им ексцесии, дори насочените срещу самите тях. Тук имаме същата фигура на мисълта както при идентичността и признаването, само че приложена в по-голям мащаб. Модерният цивилизован свят е причинил в миналото „травми“ на изостаналите народи и днес им причинява травми със самото си съществуване като модерен и цивилизован, следователно трябва да престане да бъде такъв. Тази мисъл едва ли може да се срещне в толкова изчистен вид, но тя прозира зад много от начините по които се обговарят ексцесите на бившите колонизирани особено в левичарските среди. Студенти и преподаватели в много от елитните университетите на САЩ, генералният секретар на ООН, както и безчет коментатори във водещи световни медии, не забелязваха, премълчаваха или омаловажаваха чудовищното, преднамерено насилие на Хамас срещу мирни граждани на Израел при атаката през октомври 2023 г., свидетелства за които самите терористи с гордост пускаха в световната мрежа, а някои от привържениците на палестинската кауза радостно приветстваха навсякъде по света. Тези кръгове отказват на Израел правото да се защитава, защото еврейската държава се възприема не като нападната, а като виновна, защото нападателите имат статуса на жертви, по-точно общностите, от които произхождат, са се сдобили със статуса на вечни жертви. Руската официална пропаганда използва същия наратив по повод агресията срещу Украйна. Тя се разказва като неизбежна стъпка в противопоставянето на „агресивните намерения“ от страна на Запада срещу Русия.

Струва си да се припомни възгледа на Оруел, които в своята антиутопия „1984“ описва някои финални резултати от прилагането на принципи, които много по-късно ще бъдат обявени

за постмодерни: липса на разграничение между субект и обект, между факт, интерпретация и измислица, пренебрегване на формалната логика наречено от него „двоемислие“ и целенасоченото осакатяване на езика чрез „новоговор“. Всички те водят до един „колективен солипсизъм“, при който социалният свят се конструира от властта. Авторът посочва, че именно войната е едно от главните средства, с които обществата запазват контакта си с физическата действителност, защото тя в случаи на „колективен солипсизъм“ се явява защитник на здравия разум най-вече по отношение на елитите. Хибридната война не винаги играе тази роля, т.к. нейните въздействия са образно казано подпорови. Едва откритите насилствени действия в голям мащаб проясняват линията на противопоставяне. Войната отговаря на това, което Х. Арент нарича действие по два признака: резултатът никога не е известен предварително; действието както и войната показва не кой какъв е, а кой кой е. В момента се намираме в тази ситуация, а споменатите теории, както и други в рамките на постмодерния дискурс, не допринасят за проясняването ѝ.

На другия полюс е популистският, националистически дискурс, доминиращ в страни като Русия и завладял в последните години значителни пространства в свободния свят. Той не се основава на сложни интелектуални конструкции, а по-скоро на ресантимент. Ако левият дискурс е присъщ на елитите, то крайно-десните тежнения се приемат по-скоро от лумпенизиран маси, от слабообразовани или необразовани хора, в западния свят, които расово, етнически, религиозно принадлежат към мнозинството. До голяма степен тяхното възпаление се определя от агресивното налагане на постмодерния дискурс в образованието и публичността. В същото време обаче те използват активно някои от неговите „постижения“. Замяната на фактите с интерпретации води до появата на „алтернативни факти“ и увереност, че относно фактите „всеки сам си прецени“. Това насърчава масовото разпространение на фалшиви новини и конспиративни „теории“. Национал-популистките доктрини също не са загрижени за уязвимостите, които потенциално са характерни за всеки, а се концентрират върху реалните или мнимите заплахи за собствената общност. С други думи тук отново се тематизира общностната, а не индивидуалната уязвимост, също както при левия дискурс и то като негов контрапункт. Разрастването на войната и особено на хибридните ѝ компоненти има потенциала да усили този наратив в западния свят, но ефектът от това би бил също толкова разрушителен колкото при радикалния левичарски дискурс, а цивилизования свят би тръгнал по пътя на гетото с всички човешки уязвимости, свързани с него. Той има потенциалът да оцелее в надигащата се буря и да остане цивилизован само, ако успее да запази хуманистичните принципи на модерността, дори в ситуация, в която е принуден да се защитава. Очевидно е, че във войната, дори и в отбранителната, възникват множество дилеми

(морални, правни и др.) и предизвикателства към принципите на хуманността, свързани с прилагането на сила, но това са въпроси, заслужаващи отделно и внимателно разглеждане.

Литература:

Agamben, G. (2020). Socialno distanzirane; Medizinata kao religia. *Piron*, 19/2020 [Агамбен, Дж., 2020. Социално дистанциране; Медицината като религия. *Пирон*, 19/2020].

Arendt, H. (1997). *Choveshkata situazia*. Sofia: Kritika I Humanism. [Арендт, Х. 1997. *Човешката ситуация*. София: Критика и хуманизъм].

Marx, K. (1981). Tezisi za Feuerbach, in: Mitev, P-E. & Mineva, E. (Eds) *Antologia po istoria na marksistkata filosofia*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Маркс, К., 1981, Тезиси за Фойербах, в: Митев П.-Е., Минева, Е. (съст.), *Антология по история на марксистката философия*. София: Наука и изкуство, 268-271].

Orwell, J. (1989). 1984. Sofia: Profizdat [Оруел, Дж. 1989. 1984. София: Профиздат].

Popper, K. (2003). *Otvorenoto obshtestvo I negovite vragove*. Sofia: Zlatorog. [Попър, К., 2003, *Отвореното общество и неговите врагове*, т. I, София: Златорог].

Todorov, D. (2023). Mnogopolusen sviat li? V: *Tehnonauchni „svetogledi“ i krizata na humanizma*. Sofia: Paradigma [Тодоров, Д, 2023. Многополюсен свят ли? В: *Технонаучните „светогледи“ и кризата на хуманизма*. София: Парадигма].

Hobbes, T. (1970). *Leviathan*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Хобс, Т., 1970. *Левуатан*. София: Наука и изкуство].

Horkheimer M., Adorno, T. (1999). *Dialektika na Prosvesteniето*. Sofia: Gal-iko. [Хоркхаймер, М., Адорно, Т., 1999. *Диалектика на Просвещението*. София: Гал-ико].

Beck, U. (1993). *Die Erfindung des Politischen. Zur einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Marcuse, H. (1996). Repressive Toleranz. In: *Wolf, Moore, Marcuse, Kritik der reinen Toleranz*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Honeth, A. (1994). *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.